

A MÚZEUMI VILÁG EGYIK ÁLLÓCSILLAGA

El Greco a Szépművészetiben

Mészáros Ákos

Határozottan ugyan, mégis inkább kérő, mint felszólító módon közli az angyal Máriával Isten szándékát. A hírt megadóan fogadó szűz talán nem is a szépségével, hanem sokkal inkább bájosságával, kedves, odaadó arc kifejezésével, kezének beleegyező mozdulatával vonja magára a figyelmet. Kettejük közé galamb képében érkezik, a legjobbkor, a Szentlélek, mintegy összekötve a földi halandót az égi küldöttel (1. kép, 2. kép, 3. kép).

1. kép. Angyali üdvözet. 1576 körül. Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid

„A mű a festő római tartózkodásának utolsó éveiben készülhetett.

A Velencében tanultak nem csupán a fálalakok és a helyszínen megfestéséhez használt színekben érhetők tetten, hanem a kompozíció felépítésében is. A természetesség kialakításában alapvető szerepet betöltő sakktáblaszerű padló egy Tiziano-műről származik, az angyal alakja pedig Veronese hatását mutatja, tőle ered a figura eleganciája, testtartása és gesztusa is.

A színek, a szertefoszló formák, amelyekben feloldódní látszik a vörös függöny, valamint a drapériák megfestésének módja mind azt az irányt előlegezik meg, amerre a festő a következő években haladt.” (1.)

2. kép. Angyali üdvözet. 1596 körül. Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid

„Ez a festmény hű, de kicsinyített mása a Colegio de Dona Maria de Aragón templomába készült főoltár középképének. El Greco itt már minden olyan elemet elhagyott, amely a fizikai térre utal, és eljutott a természetfeletti ábrázoláshoz. A „földi” jelenetet felhők felett lebegő angyali seregek zenéje kíséri, a két szférát a Szentlélek galambja nyomában az égből előtörő mennyei fénynyaláb köti össze, melynek útját kerubfejcskék szegélyezik.” (1.)

3. kép. Annyal üdvözlés. 1600 körül. Szépművészeti Múzeum, Budapest

„A téma késői megfogalmazásán egyre nagyobb szerepet kap a mennyei vízió, ezen a festményen pedig teljesen eltűnik, feloldódik a valós tér. Az érett mester teljes formakincsét felvonultató jelenetet különös látomássá teszük a színek és a fények, az átszellemített valószerűtlenül megnyújtott figurák, kifejezőerejét pedig a kékekre, sárgákra és lilászöröskre épülő színvilág fokozza.” (1.)

El Greco, eredeti nevén Domenikosz Theotokopulosz (1541–1614), művésznevén – magyar fordításban – „A Görög”, krétai születésű, végül Spanyolországban letelepedett festőművész nagyszabású életmű-kiállítását láthatjuk a Szépművészeti Múzeumban. Az egyik Annyali üdvözlés című festmény is, amely a mi múzeumunk ékessége (3. kép). Az alkotáson nagyon jó kivehető a mester sajátos stílusa, a rá jellemző hosszú ablakok, a jellegzetes ecsetkezeléssel megfestett égbolt a felhőkkel, a ruhák, redők egyedül rá jellemző festői megfogalmazása. Legtöbbet a megnyújtott alakjairól lehet olvasni, arról, hogy vajon miért volt szükség erre az ábrázolásmódra. A kutatók, a műtörténészek és a közönség is régóta kutatják ennek okát, de nem fogunk rájönni, hogy miért festett így. Egy alkotóművész stílusa általában hosszú idő során fejlődik ki. Előfordul persze az is, hogy valaki már korán megleli a csak rá jellemző formai és színeiben is egyedi festői megfo-

El Greco és Itália

„El Greco szülőföldjén, Kréta szigetén végezte festészeti tanulmányait, majd Itáliába utazott, ahol 1567-től 1576-ig élt és dolgozott. Ez a közel egy évtized kulcsfontosságú szerepet játszott művészi fejlődésében és hozzájárult ahhoz, hogy igazi reneszánsz alkotóvá váljék, akit nemcsak a művészet gyakorlatának és elméletének összetett rendszere érdekel, hanem a festészetnek a szobrászattal és az építészettel való kapcsolata is. Első három itáliai évét Velencében töltötte, majd számos más itáliai városban is megfordult, mielőtt Rómába költözött. Ekkor tért át a temperáról az olajtechnikára és sajátította el a nyugati festészet legfőbb vívmányait: a szélesebb színskálát, a figurák csoportokba rendezését és a tér-, illetve tájábrázolást.

El Greco festészetének jellemzői nagyrészt már Velencében kialakultak. Itt élt és alkotott az a négy festő – Tiziano, Jacopo Bassano, Tintoretto és Paolo Veronese –, akik a velencei iskolát az itáliai művészet csúcsára emelték. El Greco művészetére leginkább Tiziano és Tintoretto hatott, utóbbtól nemcsak a színpadias, kifejező gesztusokat vette át, hanem azokat a változatos pózokba rendezett, megnyújtott figurákat is, amelyek saját művészete ismertetőjegyévé váltak.

Rómában a miniatúrafestő Giulio Clovio vezette be El Grecót Alessandro Farnese bíboros palotájába és humanista körébe, amelynek vezéralakja a könyvtáros Fulvio Orsini volt. El Greco ebben a körben ismerte meg azokat az irodalmi forrásokat, amelyek révén művészeti fejlődése kiteljesedett, megfogalmazta a művészetről alkotott nézeteit és felfedezte Róma antik örökségét.” (1.)

galmazást, de ez a ritkább. A sok gyakorlás és ismétlődés, az útkeresés folyamatában alakulnak ki egy-egy alkotó műveinek már szinte messziről felismerhető stílusnak nevezünk. Gondoljunk csak a párhuzam kedvéért Munkácsy Mihályra, aki a kezdeti időszakban festett, egyszerű falusi életképektől, kocsmai jelenetektől jutott el a kirobbanó sikert arató Siralomházig, amelynek festői megfogalmazása már stílusnak nevezhető.

A megnyújtott figurák El Grecónak azon a képén a legszembetűnőbbek, amelyen Keresztelő Szent János megkereszteli Krisztust; itt rendkívül hosszúak az alakok (4. kép). A görög-reneszánsz tradíció szerint az embere feje hétszer fér bele a testhosszába. Grecónál azonban ez az arány általában nem érvényes.

A Szépművészeti Múzeum kiállításán most ötven El Greco-képet nézhettünk meg. A többi alkotás részben családi vonatkozású, hiszen a mester fiából is remek festő lett, apja műhelyében dolgozott Toledóban.

4. kép. Krisztus megkeresztelése. 1597–1600. Madrid, Museo Nacional de Prado

„A Krisztus megkeresztelés italianizáló kompozíció, amelyet a mester minden bizonnyal egy metszet alapján festett. Megerősítette a kompozíció egyenes vonalban felfelé törő központi tengelyét, amely Krisztus fejétől indul, majd a keresztelőkagylón és a Szentlelket szimbolizáló fehér galambon át halad tovább az Atyaisten figurájáig. Hangsúlyos a nagyszámú angyal jelenléte is, ami a festő utolsó korszakára jellemző elem. Gesztusaik szimbolikus nyelven elismerést, könyörgést vagy közbenjárást fejeznek ki. A művész a vászon alsó felén is elhelyezte az angyalok egy csoportját, akik Keresztelő Szent János ministránsaiként vesznek részt a szertartáson. Egyikük bíborszínű kendőt tart baldachinként a kezében, megszentelve vele Krisztus testét, amelyet csak egy fehér, a keresztre feszítését előrevetítő kendő takar. A jelenet felső részén angyalok sora övezi a bizánci módon ábrázolt Atyaistent: fehér ruhában, aranyló fényárban trónol egyik kezében kristály földgömböt tart, a másikat áldásra emeli. Az angyalok a hódolat gesztusával veszik körül az Urat. Az alakok kompozíciós elrendezése elősegíti a jelenet struktúrálását a megnyújtott formájú vásznon. Különleges térbeli dinamizmust is létrehoznak, amit erősít és megvilágít és a színvilág: a bíborvörös baldachin választóvonal az intenzív okkersárga tónusú földi és a grisalle-szerűen megjelenített égi szféra között, amelyet átjár az Atyaistenből sugárzó erőteljes fény.”

Leticia Ruiz Gómez (2.)

5. kép. Pásztorok imádása. 1569–1570 körül. Willumsens Museum, Frederikssund

„El Greco, miután 1567-ben megérkezett Velencébe, tudatosan törekedett az itáliai reneszánsz festészet eredményeinek mielőbbi megismerésére. Fontos forrásként tekintett a metszetekre, amelyek alapján elsajátította a bizánci művészetben ismeretlen kompozíciós megoldásokat és a nyugati festészet kifejezőmódját. A faalpra festett, kis méretű alkotás mind méretében, mind hordozója anyagában szorosan kötődik a művész krétai időszakához. A meghitt jelenetet életre keltő ecsetvonások azonban már egy olyan ikonfestőtől származnak, aki egyre otthonosabban mozgott a velencei festészetben.” (1.)

6. kép. Menekülés Egyiptomba. 1570 körül. Madrid, Museo Nacional de Prado

„A miniatűr remekmű El Greco velencei éveinek vége felé készült. A görög művész képeit ekkor a ragyogó velencei színekből álló festék-rétegek könnyed, oldott felvitele és az égbolt expresszív ábrázolása jellemezte. Ezen a művén különösen fontossá válik a táj: a szürkés-fehér felhőkkel átszótt égbolt és a narancssárgás alkonyati fény poétikus megfogalmazása. A természet és a háttér szélfúttá fájnak ábrázolása. Tintoretto költői látásmódját idézik. A jelenet feldolgozása újszerű, mivel a hagyományos ikonográfiához képest nagy hangsúlyt kap benne József alakja.” (1.)

7. kép. Krisztust megfosztják ruháitól. (El Expolio). 1580–1600 körül. Szépművészeti Múzeum, Budapest

„El Greco toledói működése kezdetét készítette el a toledói székesegyház sekrestyéjébe szánt hatalmas oltárképét, az El Expolio első, egész alakos megfogalmazását. Később többször megfestette a témát: a kompozícióknak négy félalakos és közel egy tucat egész alakos változatát ismerjük. Ennek a redukált, félalakos jelenetnek a drámai hatása még erőteljesebb. Krisztus ég felé fordított, átszellemült arca különös kontrasztot alkot az őt körülvevő, gúnyolódó poroszlókéval. A bal szélén, a néző pillantását kereső páncélos katona talán Longinus, az elsőként megtértek közé tartozó római százados.” (1.)

„Jobbról a szélén három idős férfi figyeli a jelenetet, közülük a legjellegzetesebb a lilás fejjedőt viselő, Krisztusra mutató alak, amely valamennyi Expolio-ábrázoláson megtalálható. Krisztus alakját kiemeli a ráeső fény. Az arcán és köpenyén megfigyelhető bravúros ecsetvonások a mester kezére vallanak. A kép a 20. század elején több párizsi magángyűjteményben is megfordult, majd 1912-ben Nemes Marcell vásárolta meg. Szerepelt a Nemes kollekciónak rendezett párizsi árverésen, ahol egy Davy nevű műkereskedőhöz, tőle pedig Herzog Mór Lipót budapesti gyűjteményébe került. 1950 óta a Szépművészeti Múzeum őrzi. Nyerges Éva” (2.)

Hat kép Nemes Marcell egykori gyűjteményéből származik, a többi a világ nagy múzeumaiból magán- és közgyűjteményeiből érkezett hozzánk.

A tárlat széleskörűen mutatja be a mester életútját. Hatalmas ívet ír le az útja Kréta szigetétől Velencén és Rómán át a végső állomásig, Toledóig. A művészek mindig is oda mentek, ahol megbízásokat és inspirációkat kaphattak művészi fejlődésükhöz. Így volt ez már az 1300-as években is, gondoljunk csak például Giottóra, aki Assisiben elvégzett munkája után nem sokkal csapataival együtt Rómába indult.

El Greco Krétán nőtt fel, gazdag művészeti közegben. Az ottani festóműhelyek főként bizánci jellegű hordozható ikonok készítésével foglalkoztak. Azonban a bizánci művészet hagyományai mellett már az itáliai reneszánsz újfajta formanyelve is feltűnt ezeken az ábrázolásokon. El Greco eleinte kis méretű fatáblákra dolgozott temperával (5. kép, 6. kép). Amikor Velencébe ment, akkor szokott rá a vászonalapú olajfestésre. Az ott töltött három év meghatározó volt számára. Nemcsak megtanult bánni az olajfestéssel, hanem elsajátította a színkezelést, a jelenetfelépítést, a táj és a tér

**8. kép. Gyertyát gyújtó gyermek. 1569–1570 körül.
Colomer-gyűjtemény, Madrid**

„A bravúrosan megfestett fényt tanulmány nagyszerű példája annak, miképpen vált El Greco „nyugati” stílusú festővé. A görög festőt is foglalkoztató római Farnese család könyvtárosa, Fulvio Orsini szellemi holdudvarából indult az a törekvés, hogy a kortárs alkotók az antikvitás nagy mestereivel mérjék össze tudásukat. El Greco is megpróbált reprodukálni egy csak leírásokból ismert antik művet: Antiphilosz festményét, az idősebb Plinius által a Természetrájzban említett Tüzet fújó fiút. A velencei Bassano-kör fényjátékait idéző, de ezúttal nem vallásos témájú festményen pusztán fényvel és színekkel igyekezett felülmúlni a múlt nagy mesterét.” (1.)
„A kép abban a pillanatban örökíti meg a fiút, amint az orcáját épp levegővel telíti, hogy fellobbantsa egy gyertya lángját.
A kép középpontjából szétáradó fény megvilágítja a jobb tenyerét, a nyakát és arca alsó felét. A művész a festmény többi részén – néhol egészen halvány, másutt teljesen sötét – árnyékokkal modellálja a formákat, a bal kézfejen pedig teljes sötétségben hagyja és csak a körvonalait jelzi. Palma Martínez-Burgos Garcia” (2.)

koncepciójának beható vizsgálatát. Velencében ismerte meg Tiziano, Veronese és Tintoretto munkásságát, akiknek a művészete nagy hatással volt rá.

El Greco Rómában kapcsolatba került spanyol előkelőségekkel, akiknek aztán meghatározó szerepük volt abban, hogy a festő úgy döntött, Spanyolországba költözik. Művészete Toledóban teljesedett ki, itt vált keresett mesterré. 1577. július 2.-án előleget kapott egy, a toledói székesegyházba készítenő képre, amelynek témája Krisztus ruháktól való megfosztása volt (7. kép). A következő évtizedekben neki adták a város legjelentősebb egyházi és magánmegbízásait. 1579-ben

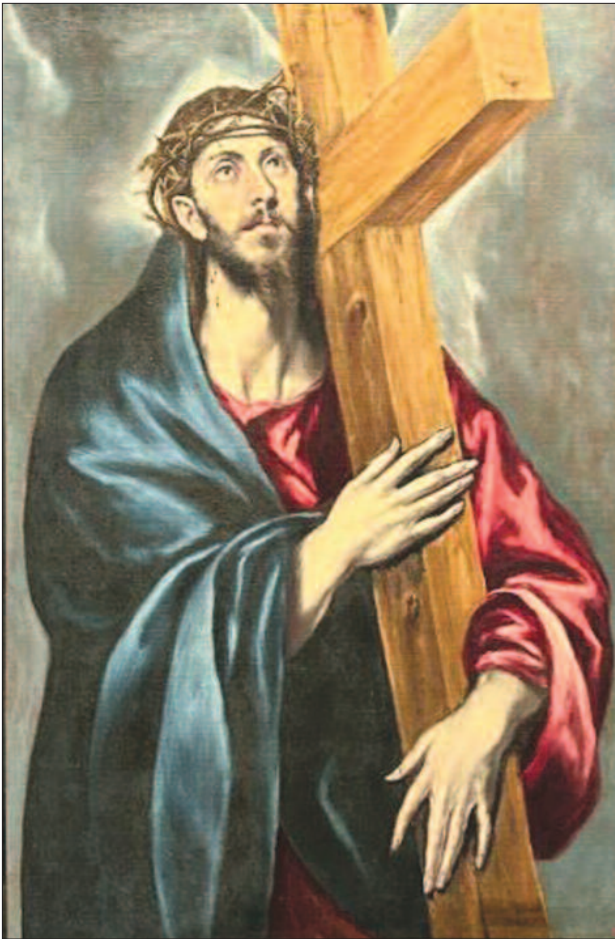

9. kép. Krisztus-fej. 1580–1585. Prága, Národní Galerie
„El Greco képzettségét, műveltségét és művészetben való jártasságát ötvözi ez a Krisztus-fej, amelyre – minden bizonnyal a mű értelmezését keresve – egyes szerzők úgy hivatkoznak, mint Krisztus elragadtatása vagy Imádkozó Krisztus. A festményen a Megváltó a fejét kissé felfelé és a néző szemszögéből tekintve jobbra billentve tartja, az égre emelt, tágra nyílt szeme átszellemültséget sugároz. Haja a jobb vállára omlik. A csupán vázlatosan megfestett karmazsinvörös köntös kiemeli az erőteljes, elefántcsontszínű nyak, amely előtt szinte lebeg a hajszálvékony ecsetvonásokkal megjelenített szakáll. Az arc és a mimika ábrázolása kiváló példája annak a megjelenítésmódnak, amelyet El Greco előszeretettel alkalmazott a képein, s amelynek az eredetét művészetének bizánci és velencei gyökereiben kell keresni. Leticia Raiz Gómez” (2.)

El Greco Toledóban

„El Greco az 1577-es év első felében érkezett Spanyolországba. Eredeti úti célja minden bizonnyal Madrid volt, ahol szeretett volna bekapcsolódni a legjelentősebb helyi művészeti központnak számító királyi monostor, az El Escorial dekorációs munkálataiba. Első jelentős megbízásait azonban Toledóban kapta. Ez a királyi székhelyhez közel eső, hatalmas katedrálissal rendelkező, virágzó város volt Kasztília szellemi központja.

A görög mester végül itt telepedett le és 1578-ban itt született fia, Jorge Manuel. Több ideiglenes lakóhely után El Greco 1585-től a Santo Tomé városrészben bérelt házat és itt rendezte be a műhelyét is. Megbízásainak többsége vallási tárgyú művekre szólt: közepes méretű képeket festett kolostorok kápolnái, templomok és magánházak számára.” (1.)

10. kép. Krisztus a kereszttel. 1590–1595 körül. Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona

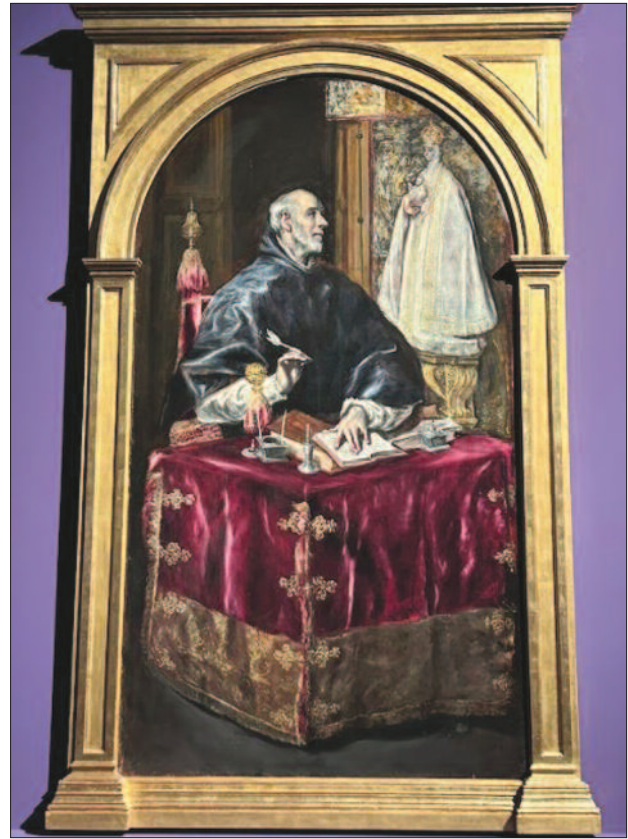
„A festményen a kálvária helyre tartó Krisztus tekintete belenyugvást és lelki békét sugároz” (1.).

„A töviskoszorú a következetes realizmus példája: a hajtások és tövisök belefűrődnek Krisztus homlokába, akinek az arcán és nyakán végigcsorog a sebekből kiserkenő vér. Tekintete mindazonáltal sem fájdalmat, sem fizikai megerőltetést nem tükröz. A keresztfá, amelyet Krisztus hosszú és finom kezével fog, csupán könnyű tárgynak tűnik. Joan Sureda leírása szerint El Greco kompozícióján „a súlyos keresztfá, a kegyelem újjává, az örök élet reményévé változik”. A háttér viharos égboltja felerősíti az alak alulnézetből ábrázolt látványát, Krisztus az előtérben magasodva mintegy kilép a képből.

Ezzel az ábrázolásmóddal a néző nemcsak a jelenet résztvevőjévé válik, de szinte testközelből tapasztalja meg a jelentését.

Leticia Ruiz Gómez” (2.)

II. Fülöp felkérte a Szent Mór és a thébai légió vértanúsága című kép megfestésére. A mester 1582 novemberében adta át az elkészült művet, amit bőkezűen meg is fizettek. Az alkotás azonban nem nyerte el a király tetszését, az udvar több képet nem is rendelt tőle. El Greco legtöbb munkája ettől kezdve egyházi megrendelésre készült, emellett pedig saját elképzelései szerint festett képeket, portrékat. Sokoldalúsága mutatja a

11. kép. Szent Ildefonz. 1600 körül. Hospital – Santuario de Nuestra Senora de la Caridad

„Toledo legfontosabb szentje, a 7. század közepén püspöki méltóságot betöltő Szent Ildefonz, a Mária szüzességének védelmében írott teológiai művel kulcsfontosságú szerepet játszott Szűz Mária tiszteletének elterjesztésében. A helyi hagyomány szerint az értekezést ihlető Irgalmas Szűz szobra Ildefonz tulajdonába volt. El Greco is úgy ábrázolja a püspököt, amint az íróasztalnál ülve dolgozik, mellette pedig ott a Szűzanya szobra. A jellegzetes 17. századi szobabelső otthonos, ismerős környezetnek tűnhetett a festő kortársai számára. A szent arca pedig – El Greco portréfestői csúcsteljesítménye – egy nagyon emberi, jóságos tekintetű keresztény tudósé, akihez minden bizonnyal könnyen tudnak kapcsolódni a személyt felkereső hívek.” (1.)

„A kompozíció egyediségét, a gondos technika és a kifinomult színkezelés jellemi. A festő rendkívüli finomságú, visszafogott palettával dolgozott. A képen főleg a kármínvörös és a moztetta (főpapi vállgallér) ultramarinkékje dominál, de meghatározhatók még a sárga, a fehér és a fekete árnyalatai is. Az El Grecóra jellemző vöröses alapozás finom tónusos visszhangként érzékelhető, amely a vászon egyes részen átsejlik, másutt teljesen láthatóvá válik.

A gördülékeny és árnyalatokban gazdag festésmód megmutatja a festő bravúros ecsetkezelésének teljes eszköztárát.

Leticia Ruiz Gómez” (2.)

Gyertyát gyújtó gyermek című alkotása is, amely igazi remekmű (8. kép).

A kiállításon külön szekciót képviselnek El Greco Krisztus-portréi, ez a téma láthatóan sokat foglalkoz-

**12. kép. Gonzaga Szent Alajos képmása. 1583 körül.
Szépművészeti Múzeum, Budapest**

„Az itáliai arisztokrata családból származó Gonzaga Alajos (1568–1591) fiatal korában Spanyolországban élt és nagyon korán elkötelezte magát az egyházi hivatás mellett. Itáliába hazatérve belépett a jezsuita rendben, majd alig huszonhárom évesen meghalt. Nem sokkal ezután, 1605-ben boldoggá, majd 1726-ban szentté avatták. El Greco akkor festhette róla ezt a portrét, amikor a spanyol udvarba is bejáratos ifjú ellátogatott a ferences rend nagygyűlésére Toledóba.

Alajos vallási elhivatottságára utal fekete öltözte és talárja, eltökéltségét pedig zsenge életkora és félnék komolysága ellenpontozza. A festmény a 20. században több magánkollekciónban megfordult, köztük Nemes Marcellében is.” (1.)

„A portrékon szembevető El Greco színkezelése, az inkarnátok megfestésekor például márványos tónusokat használt. Széles esztétikai vonásai, az alak „háromszögbe komponálása”, illetve a kezeknek mint az ábrázolt ikonográfiájához tartozó lényegi elemnek a beemelése a kompozícióba mind olyan jellegzetességek, amelyeket El Greco még Velencében sajátított el. Leticia Guiz Gómez” (2.)

tatta a művészt. Igazi arcképek ezek az alkotások, egészen közel hozzák a nézőhöz a Megváltót (9. kép). A mester egyéni vonásokat kölcsönöz Jézusnak, aki könnyes szemmel néz fölfelé, mintegy vigaszt várva. Egy másik képen vastkos keresztjét tartja Jézus, ezen úgy tűnik, már megbékélt, belenyugodott a sorsába (10. kép).

A Krisztus a kereszttel című festményen még közelebbről látjuk a Krisztus-arcot, a kereszt már csak szimbolikus elem. Érdekesség, hogy a dicsfény rom-

**13. kép. Szent Ferenc elragadtatása. 1585 körül.
Museum Diecezjalne w Siedlcah**

„Assisi Szent Ferencet, az önmegtartóztató élet, a vezeklés és a szemlélődés hirdetőjét a mélységes elragadtatás állapotában ábrázolja a kép. Vágyakozásában – hogy lelke egyesüljön Istennel – a szent kissé előredől és kitarja karját a természetfeletti fényesség felé. A jobb tenyerén látható stigma az előző csodás esemény során keletkezett. Beesett arca kiemeli könnyes szemét, amelyet jellegzetes megcsillanó fényfolt tesz ragyogóvá, egyszersmind el is homályosítja a szent esztatikusság tekintetét. El Greco minden fölösleges elemet elhagyott a képről, hogy a néző figyelmét egyedül a vezeklésre összpontosítsa: csupán egy koponya hever Ferenc előtt a sziklán, a tér egyedüli érzékeltetésére a kép bal alsó sarkának barnákkal megfestett – az Alverna hegyére utaló – motívuma szolgál. A háttérben a felhők elvesztették természetes formájukat és textúrájukat, s valamiféle különös absztrakcióvá válva még hangsúlyosabban rajzolják meg a szent sziluettjét. Az ég sötét, kékeszöld sávja a figura és a felhők között dicsfényként öleli körbe és kiemeli a fényes szürke, csaknem ezüstös tunikát és a gyöngyház színű arcot. Elena Cenalmor Bruquetas” (2.)

busz alakot kapott, és úgy látszik, mintha Krisztus párbeszédet folytatna Istennel. A töviskorona tökéletes részletességgel kidolgozott, csupán ez utal a képen a szenvedésre (10. kép).

Egy tárlaton a legizgalmasabb alkotások azok, amelyeket eredetiben eddig nem láthattunk. Ilyen például El Greco Szent Ildefonzról 1600 körül készített portréja, amely Toledo városának legfontosabb szentjét ábrázolja (11. kép). Szent Ildefonz püspök a 7. század

közepén teológiai művet írt Mária szüzességének védelmében, amely kulcsfontosságú szerepet játszott Szűz Mária tiszteletének elterjesztésében. A helyi hagyomány szerint az értekezést az Irgalmas Szűz egy szobra ihlette, amely Ildefonz tulajdonában állt. El Greco is úgy ábrázolja a püspököt, mint az íróasztalnál ülve dolgozik, mellette ott a Szűzanya-szobor. Jellegzetes 17. századi szobabelső otthonos, ismerős környezetnek tűnhetett a festő kortársai számára. A szent arca pedig – El Greco portréfestői csúcsteljesítménye – egy nagyon emberi, jóságos tekintetű keresztény tudósé, akihez minden bizonnyal könnyen tudtak kapcsolódni a hívek. A portrék közül kiemelkedik még Gonzaga Szent Alajos képmása (12. kép). Ez a kép egykor Nemes Marcell magángyűjteményének egyik darabja volt. Valószínűleg 1583-ban készült, amikor még nem lehetett tudni, hogy Gonzagát később szentként tisztelhetjük majd. Az itáliai arisztokrata családból származó Gonzaga Alajos (1568–1591) serdülőkorában Spanyolországban élt, és nagyon korán elkötelezte magát az egyházi hivatás mellett. Itáliába hazatérve belépett a jezsuita rendben, majd alig huszonhárom évesen meghalt. Nem sokkal ezután, már 1605-ben boldoggá, majd

14. kép. Szent Ferenc imája. 1585 körül. Museo de Bellas Artes, Bilbao

„Szent Ferenc az alázat és a szegénység mintaképe volt és az egyik legfontosabb bűnbánó szent. El Greco róla festett képeinek közös eleme a durva ferences csuha markáns kifejezőereje. Jellemző a paletta szinte monokróm színvilága, mely a szürke és a barna tónusain alapul és amelynek a kék árnyalatok adnak spirituális érzelmi töltetet. Ezen a képen a szent térdre ereszkedik, két kezét az alázat jeleként keresztbe teszi a mellkasán, tekintetét a koponyához támasztott feszületre szegezi. Mellette – mintha egy vanita-csendélet lenne – egy könyv és egy cédula jelenik meg a mester görög betűs szignójával.” (1.)

1726-ban szentté avatták. El Greco akkor festhette róla ezt a portrét, amikor a spanyol udvarba is bejáratos ifjú ellátogatott a ferences rend nagygyűlésére, Toledóba.

„El Greco immár száz éve a múzeumi világ egyik állócsillaga. Ám ez nem volt mindig így, hiszen ezt a fantasztikus mestert a halála után nem sokkal szinte elfelejtették és csak a 19. század végén, a 20. század legelején fedezték föl újra. Szerepet játszott ebben többek között az egyik legjelentősebb magyar műgyűjtő, Nemes Marcell is, akinek a gyűjteményében tizenkét El Greco-kép is volt” – hallhattuk Baán László főigazgató megnyitóbeszédében a Szépművészeti Múzeumban. A vallási témájú festmények közül kiemelkednek El Greco újszerű Szent Ferenc – ábrázolásai (13. kép, 14. kép, 15. kép) vagy a Laokoón című világhírű kompozíciója, amit 1612 körül készített (16. kép). A Szent Pál apostol című képén valószínűleg saját magát fes-

El Greco utolsó évei

„A 16-17. század fordulóján El Greco egészségi állapota és anyagi helyzete hanyatlásnak indult. Élete legutolsó szakaszában, amikor az itáliai barokk szele elérte a spanyol udvart és Toledót, a görög festő befelé fordult és öngizolást keresett. Ennek eredményeképpen alkotta meg életműve legszemélyesebb, leglíraibb és legnyugtalanítóbb műveit, amelyeket a következő századokban teljes értetlenség övezett. Az örület termékeinek, egy bizarr különc eltévelyedéseinek vélték őket, amelyek majd a 19. század végétől a modern művészetet átformáló avantgárd mozgalmak előképeivé váltak. El Greco 1600 körül készült művei már az utolsó korszakának jellegzetességeit mutatják: kompozíciói egyszerűbbé váltak, hiányzik róluk minden felesleges elem, a festő teljes figyelmét a képek kifejezőerejére összpontosította. Főszerephez jutott a vöröses tónusú alapozás, amelyet csak részben fedett el festékekkel. Az alapra felvitt színek könnyedebbé, az ecsetvonások pedig feszebbé, határozottabbá váltak.

A zavarba ejtő Laokoón című kompozíció is ennek az időszaknak a stílusjegyeit hordozza a szinte anyagtalanná vált aktokkal és az elmosódó kontúrokkal. Az ókori történet helyszíne ezúttal Toledo. A háttérben megjelenő város – amely utolsó időszakában állandó viszonyítási ponttá vált a festő számára – erőteljesen megvilágított, geometrikus formaegyüttesé alakult.” (1.)

15. kép. Szent Ferenc stigmatizációja. 1569–1570 körül. Accademia Carrara, Bergamo

„El Greco az első, Itáliában töltött éveiben több változatban is megfestette Szent Ferenc stigmatizációját. A hagyományos velencei tájban ábrázolt alakok Tiziano kompozícióját idézik, a színek visszafogottak, a festő csak a szürke, barna, fehér és okker árnyalatait használta. S bár El Greco ekkor még csak ismerkedett a nyugati festészet alapelveivel, a téma feldolgozásának módja feltűnően eredeti. Krisztus kereszttjét erőteljes, isteni fény sugarral helyettesítette, míg a stigmák csodáját apró sebbé változtatta Szent Ferenc bal kezén.” (1.) Carmen Garcia-Frias Checa (2.)

tette meg; a kutatók szerint az alkotás a mester önarcképének is tekinthető (17. kép).

Megjelent a Mértékadó 2022. november 14–20. számában. Másodközlés a Kiadó és a szerző engedélyével.

Forrás

1. A kiállítás adatai és feliratai.
2. El Greco. A Szépművészeti Múzeum 2022-2023. évi kiállításának katalógusa. Kurátor: Leticia Ruiz Gómez. Kiadta: Szépművészeti Múzeum, Budapest.

16. kép. Laokoón. 1612–1614 körül. National Gallery of Art, Samuel H. Kress Collection, Washington

„El Greco életművében egyedülálló alkotás a görög mitológia egyik nevezetes témáját, a trójai pap, Laokoón és két fia halálát dolgozza fel. A legenda szerint Laokoón óva intette a trójaiakat a görögök által városkapuk előtt hagyott hatalmas, fából készült lótlól. Figyelmeztetése azonban süket fülekre talált, sőt, az istenek bosszújaként két kígyó kúszott elő a tengerből, és először a két fiúval, utána az apjakkal is végeztek. A festő a képen trója helyett Toledóba helyezte a történetet. Az emberi testeket az anatómiai ismeretek birtokában, mégis víziószerűen jelenítette meg. Az alakok egymást kiegészítő beállításai a klasszikus szobrászatból származnak, de jelentősen eltérnek a Laokoón-szoborcsoportétól, amelynek központi figuráját El Greco korábban Szent Sebestyén alakjában idézte meg.” (1.)

17. kép. Szent Pál apostol. 1585 körül. Magángyűjtemény

„El Greco első, Szent Pált ábrázoló alkotása. A festő tudósként jelenítette meg a szentet, Pál apostoli attribútumát, a kardot pedig a háttérben helyezte el. A kompozíció különleges eleme a dísztelen falakból álló, puritán toledói enteriőr, amely világos és sötét tónusú, négyzetes síkok láncolatának tűnik. A férfi baljával az asztalon heverő könyvekre támaszkodik, jobbát pedig magyarázó mozdulattal emeli fel. Az ábrázolt kéztartása szónokias, az arca pedig olyanmire karakteres és eleven, hogy valósággal portrének tűnik. A festménnyel kapcsolatban több kutató is felvetette, hogy a festő önarcképéről lehet szó.” (2.)